

Aleksandra SIEDLACZEK-SZWED

Powstanie i działalność Państwowego Zakładu Wychowawczo-Naukowego w Krzeszowicach

Krzeszowice położone są w obniżeniu południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej przy historycznym trakcie z Krakowa w kierunku Chrzanowa i Górnego Śląska.

Od wczesnego średniowiecza Krzeszowice były rozwiniętą osadą spełniającą rolę osiedla kościelnego. Najdawniejsza wzmianka o wsi Cressowicy znajduje się w aktach kapituły krakowskiej i pochodzi z 24 lutego 1286 roku. Wówczas to biskup krakowski, Paweł z Przemiankowa, wydał w Wawrzeńniacach wójtowi Fryczowi Fretonowi przywilej zezwalający na nałożenie w Cressowicy sołectwa na prawie magdeburskim. Między rokiem 1440 a 1620 Krzeszowice były własnością biskupów krakowskich¹.

Na przełomie wieków XVI i XVII wioskę tę nabył Jan Tęczyński w zamian za Luźnowice koło Chrzanowa. Od tego momentu stała się ona własnością kolejno: Tęczyńskich, Opalińskich, Sieniawskich, Czartoryskich, Lubomirskich i Potockich. W rękach tych ostatnich pozostała do 1939 roku².

Na mocy ustawy z dnia 3 grudnia 1924 roku podniesiono formalnie Krzeszowice do rangi gminy miejskiej, z uprawnieniem wprowadzenia do niej praktyki samorządowej galicyjskiej ustawy z dnia 3 lipca 1886 roku dla miast nie objętych ustawą z dnia 13 marca 1889 roku. Wówczas Krzeszowice weszły w skład Związku Miast Polskich³. 22 marca 1928 roku Krzeszowice, rozporządzeniami Prezydenta RP, uzyskały status uzdrowiska⁴.

W 1946 roku w Pałacu Potockich położonym na górującym nad miastem tzw. „Wzgórzu Różanym”⁵ został utworzony przez Stanisława Jedlewskiego⁶ Państwowy Zakład Wychowawczo-Naukowy (dalej PZW-N) w Krzeszowicach.

¹ J. Zinkow, *Krzeszowice i okolice*, Warszawa – Kraków 1988, s. 10.

² J. Zinkow, *Informator turystyczny powiatu chrzanowskiego i miasta Jaworzna*, Kraków 1974, s. 100–101.

³ W. Skołuba, *Dzieje Krzeszowic w zarysie*, „Magazyn Krzeszowicki” 1993, nr 42.

⁴ J. Zinkow, *Informator...*, s. 101.

⁵ Archiwum Domu Dziecka w Krzeszowicach (dalej: ADDz w Krzeszowicach), opis techniczny pałacu.

⁶ Stanisław Jedlewski urodził się 9 grudnia 1906 roku w Przemyśle. Wychowywał się w rodzinie urzędnika kolejowego, rodzinie, która przestrzegała surowych i rygorystycznych zasad wychowania. Ukończył polonistykę na Uniwersytecie Lwowskim, a następnie psychologię i pedagogikę na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W roku 1938 uzyskał doktorat z filologii pol-

Zakład został powołany do życia zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 2 maja 1946 roku z późniejszymi zmianami, zgodnie z zarządzeniem z dnia 12 lipca 1947 roku. Wspomniane akty prawne określały, dla jakiej grupy dzieci i młodzieży placówka jest przeznaczona oraz jakie formy działalności oferowała dla wychowanków⁷.

Karta rejestracyjna Zakładu z dnia 7 sierpnia 1946 roku zawierała informację, iż placówka przeznaczona była dla dzieci i młodzieży pozbawionych opieki rodzicielskiej. Docelowo miała ona przyjąć 400 sierot. W założeniu jego twórcy, Stanisława Jedlewskiego, Zakład miał pełnić rolę domu, w którym wychowanie z nauczaniem tworzyłyby jedną całość⁸.

Analizując zachowane protokoły oraz sprawozdania pokontrolne Ministerstwa Oświaty i Komisji Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, można dokładnie odtworzyć stan majątkowy PZW-N w początkowych latach jego istnienia.

Pismem Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 21 marca 1946 roku majątek Potockich został oddany w dzierżawę Ministerstwu Oświaty, które zadysponowało nim na rzecz Zakładu. Przejęcia dokonał przedstawiciel Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie – mgr Lassowski. Majątek przekazywał Kierownik Instytutu Zootechniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, inż. Skawina. Na rzecz Zakładu przekazano ogółem 134,97 ha majątku ziemskiego, w tym 107,12 ha majątków rolnych. Zakład dysponował 16,10 ha ogrodów, 6 ha pastwisk i 0,9 ha łąk (tzw. „durówka”). W owym czasie założono sad wiśniowy i śliwkowy (7,15 ha) oraz ogród kwiatowy i szklarnie (w 1949 roku – 2,82 ha szklarni)⁹. Inwentarz żywy należący do Zakładu składał się z: dziewięciu krów, czterech koni, pięciu tuczników, czterdziestu kur i maciory. W czasie funkcjonowania placówki pogłowie bydła i trzody chlewnej zostało powiększone. Nie ustalono stanu

skiej. Pracował kolejno jako pedagog-polonista w Seminarium Nauczycielskim w Lublinie, w Leśnej Podlaskiej, w Państwowym Pedagogium w Lublinie oraz w Gimnazjum i Liceum im. J. Zamoyskiego, także w Lublinie. Tam zastała go druga wojna światowa. Został aresztowany i osadzony jako zakładnik w Zamku Lubelskim. Po upływie roku zwolniono go. W roku 1944 zostaje wybrany przez PKWN na organizatora i naczelnika Wydziału Kształcenia Nauczycieli. Dwa lata później z jego inicjatywy powołano do życia Państwowy Zakład Wychowawczo-Naukowy w Krzeszowicach. Placówką kierował do chwili odwołania i wyjazdu do Warszawy w roku 1950, gdzie był jednym z organizatorów Wyższej Szkoły Pedagogicznej (piastował funkcję prorektora). W roku 1953, z piętnem „wroga ludu”, zostaje usunięty z uczelni. Okres odwilży przynosi Profesorowi rehabilitację i pracę na Wydziale Psychologii i Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego – w roku 1959 uzyskuje tytuł doktora habilitowanego i stopień docenta. Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte są w życiu Jedlewskiego okresem pracy badawczej i dydaktycznej. W roku 1962 publikuje szokującą wówczas książkę pt. *Nieletni w zakładach poprawczych*, która ukazuje prawdziwe, okłamate oblicze tzw. „wychowania poprawczego w zakładach dla niektórych przestępców”. W kolejnych latach ukazują się serie artykułów o spaczonym ideale życiowym młodzieży przestępczej, dokonuje wnikliwej analizy psychologicznej zachowań, postaw i osobowości młodzieży sprawiającej trudności wychowawcze. W roku 1972 obejmuje funkcję dyrektora nowo utworzonego Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego. Zmarł 25 października 1992 roku w Warszawie, w wieku 86 lat – A. Stankowski. *Jedlewski Stanisław*, [w:] *Słownik pedagogów polskich* pod red. W. Bobrowskiej-Nowak, D. Dryndy, Katowice 1998, s. 79.

⁷ ADDz w Krzeszowicach, Karta rejestracyjna z dnia 7 sierpnia 1946 r.; ADDz w Krzeszowicach, Odpis zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 2 maja 1946 roku o otwarciu Państwowego Zakładu Wychowawczo-Naukowego im Tadeusza Kościuszki w Kszeszowicach.

⁸ ADDz w Krzeszowicach, Karta rejestracyjna z dnia 7 sierpnia 1946 r

⁹ Archiwum Małopolskiego Kuratorium Oświaty w Krakowie (dalej: AMKO w Krakowie), Akta Nieskatalogowane (dalej: AN), Protokół pokontrolny z dnia 14.10.1946 r.

posiadania wszystkich nieruchomości. Uregulowanie stanu prawnego budynków wchodzących w skład majątku nastąpiło 15 listopada 1946 roku na posiedzeniu Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, Wydziału Ministerstwa Leśnictwa i Ministerstwa Oświaty.

W myśl postanowienia z dnia 29 listopada 1946 roku majątek Zakładu stanowiły: Pałac Potockich (wymagający gruntownego remontu – w nim mieścił się Dom Młodzieży), Willa „Zofia”; Stary Pałac, Ochronka, Dom Ogrodnika i budynki mieszkalne¹⁰. W 1947 roku do majątku Zakładu przyłączono stolarnię, na bazie której utworzono Liceum Przemysłu Drzewnego. Zakład czerpał z majątku produkty warzywne, mleko na cele wyżywienia wychowanków. W okresie od 1 sierpnia do 14 października 1946 roku placówka pobrała produkty o łącznej wartości rynkowej 350 000 zł.

Fundusze potrzebne dla funkcjonowania Zakładu czerpano z dochodów gospodarstwa rolnego (majątku) oraz z kredytów państwowych. Wysokość kredytów w okresie od 1 czerwca do 1 sierpnia 1946 roku wynosiła 1 471, 920 zł. Z kwoty tej na remonty przeznaczono 390 000 zł, natomiast na urządzenie sal mieszkalnych dla młodzieży – 865 620 zł. Na potrzeby gospodarstwa wydano 25 000 zł. Z innych źródeł dochodu, poza kredytami państwowymi i majątkiem ziemskim, placówka w pierwszych latach swej działalności nie korzystała¹¹.

W latach sześćdziesiątych Zakład, funkcjonujący już pod nazwą Państwowego Domu Młodzieży (dalej: PDM), otrzymywał nieodpłatne środki żywności. Finansowany był nadal z budżetu. Gospodarstwo rolne (majątek) został przekazany w 1961 roku Centrali Nasiennej. Z posiadanego majątku nieruchomości Państwowy Dom Młodzieży użytkował wówczas tylko Pałac, mały szpital, garaż, stolarnię i byłą króliczarnię oraz kawałek roli. W owym okresie z nieruchomości korzystał Wydział Oświaty i Kultury Prezydium Rady Narodowej w Chrzanowie, który nie posiadał formalnego aktu przekazania z Wydziału Rolnego i Leśnego tegoż Prezydium. Szereg innych budynków należących do PDM nie była przez niego użytkowana¹².

Zgodnie z zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 12 lipca 1947 roku Zakład miał obejmować: Domy Dziecięce, Liceum Ogrodnicze ze Szkołą Ćwiczeń, Przedszkole, Gimnazjum, Liceum Ogólnokształcące oraz Gimnazjum Przemysłu Drzewnego¹³.

W latach 1946–1947 i kolejnych, w strukturach Państwowego Zakładu Wychowawczo-Naukowego funkcjonowały następujące placówki: Dom Młodzieży, Liceum Pedagogiczne, Liceum Ogólnokształcące, Liceum Ogrodnicze, Liceum Przemysłu Drzewnego, Ciągi szkolne (szkoła powszechna), Wyższy Kurs Nauczycielski, Szkoła Muzyczna. W 1956 roku utworzono z inicjatywy Władysława Śmiałka Studium Nauczycielskie.

Dom Młodzieży mieścił się w Pałacu Potockich przekazany, wraz z licznymi zabudowaniami i majątkiem ziemskim w dzierżawę Ministerstwu Oświaty (21 marca 1946 roku). W sprawozdaniu sporządzonym przez Jedlewskiego czytamy, że w momencie przekazania przez dotychczasowego użytkownika, tj. Instytut Zootechniczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, Pałac był częściowo zdewastowany i wymagał gruntow-

¹⁰ AMKO w Krakowie, AN, Protokół pokontrolny z dnia 14.10.1946 r.

¹¹ Tamże.

¹² AMKO w Krakowie, Sprawozdanie z wizytacji Państwowego Domu Młodzieży w Krzeszowicach, odbytej w dniach 28.01. 1963 r.

¹³ ADDz w Krzeszowicach, Odpis zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 2 maja 1946 roku o otwarciu Państwowego Zakładu Wychowawczo-Naukowego im Tadeusza Kościuszki w Krzeszowicach.

nego remontu¹⁴. Do 1947 roku remont został zakończony. W czasie jego trwania wykonano naprawę dachu, rynien, uzupełniono stolarkę, zmodernizowano węzeł sanitarny i centralne ogrzewanie.

Dom Młodzieży mógł pomieścić 400 wychowanków. Według protokołu pokontrolnego z dnia 6 marca 1947 roku w suterenie Pałacu znajdowała się pralnia, kuchnia ze zmywalniami, pracownia stolarska, a także magazyny: żywnościowy, sprzętów i pomieszczenie na koks i węgiel. Parter budynku mieścił kancelarię kierownika Domu, izbę harcerską, bibliotekę z czytelnią i świetlicę dla najmłodszych oraz aulę, sklepik, cztery sale szkolne (dla ciągów), również pracownię szewską i kancelarię dyrektora Zakładu. Piętro budynku zajmowały sale mieszkalne dla dziewcząt (10 sypialni) oraz mieszkanie dla personelu placówki. Na półpiętrze mieścił się tzw. „Olimp” – sypialnie dla najstarszych wychowanków.

Dom Młodzieży pełnił rolę internatu PZW-N, w nim ogniskowało się „życie” Zakładu. Pierwszym jego kierownikiem był Leon Wytyczak, który stanowisko to piastował w latach 1946–1948. Od roku 1948 do 1967 funkcję kierownika Domu pełnił Władysław Śmiałek, którego kompetencje były następujące:

1. Sprawy wychowawcze – zdrowie i bezpieczeństwo młodzieży, nadzór nad wychowaniem moralnym, ideologicznym i kulturalnym.
2. Sprawy personalne – koordynacja pracy i współpracy pracowników wychowawczych, planowanie pracy Domu.
3. Sprawy gospodarcze i administracyjne – remonty bieżące, preliminarz wydatków, stan techniczny Domu¹⁵.

W 1950 roku w ramach usamodzielniania się poszczególnych placówek składowych Zakładu PZW-N stracił swoją rację bytu. Na skutek reorganizacji Dom Młodzieżowy uzyskał statut Państwowego Domu Młodzieży. Rozporządzenie anulujące Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 2 maja 1946 roku o powołaniu PZW-N nie zostało wydane, a mimo to Dom Młodzieży został podporządkowany ogólnej strukturze organizacyjnej w zakresie opieki nad dzieckiem¹⁶.

Liceum Pedagogiczne jako jedna z placówek składowych PZW-N znalazła swoją siedzibę w Starym Pałacu. Inauguracja działalności liceum odbyła się we wrześniu 1946 roku. Pierwsi absolwenci opuścili mury szkoły w roku 1948 w liczbie 23 osób (20 dziewcząt, 3 chłopców) i byli jednocześnie pierwszymi maturzystami w PZW-N. Stanowisko dyrektora piastowała do roku 1950 Maria Chelińska. W roku 1950, w ramach usamodzielniania się szkół, Liceum Pedagogiczne zostało przejęte przez Kuratorium Oświaty w Krakowie. Zamknięto je w 1970 roku.

Liceum Ogólnokształcące zostało przyłączone przez Jedlewskiego do PZW-N po przekształceniu z prywatnej szkoły, w której stanowisko dyrektora piastował Wincenty Danek (1947 rok) pod nazwą Liceum i Gimnazjum Koedukacyjne w Krzeszowicach im. Tadeusza Kościuszki. Nazwę tę zaakceptowało Ministerstwo Oświaty w 1961 roku, kiedy PZW-N już nie istniał. Pierwszym dyrektorem Liceum po wchłonięciu go w struktury Zakładu ogłoszono Mariana Podkanowicza. Uczniami tejże szkoły, poza wychowankami PZW-N, była młodzież z Krzeszowic i okolic.

Obok wymienionych szkół istniało również Liceum Ogrodnicze. Sekcja PZW-N w Krzeszowicach prowadziła swoją działalność w latach 1946–1951. Szkoła mieściła

¹⁴ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie za czas powstania PZW-N, tj. od 01.04.–01.10.1946 r.

¹⁵ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie kwartalne z działalności PZW-N za I kwartał 1949 r.

¹⁶ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie z wizytacji PDM w Krzeszowicach odbytej w dniach 28.01.1963–04.02.1963 r.

się w starym budynku winiarni Potockich. Młodzież ucząca się w Liceum Ogrodniczym odbywała praktyki w szklarniach, cieplarniach na terenie PZW-N. Pierwszym i jedynym dyrektorem szkoły była Janina Czerny. Podczas uroczystej inauguracji: roku szkolnego 1946–1947 naukę rozpoczęło 28 uczniów, w tym 13 chłopców i 15 dziewcząt¹⁷. Nauka w Liceum odbywała się na dwie zmiany – przed południem zajęcia teoretyczne, po południu zajęcia praktyczne (12 godzin tygodniowo).

W Liceum Przemysłu Drzewnego pierwszy rok nauki rozpoczął się dnia 1 września 1947 roku. Zajęcia dla młodzieży odbywały się w budynkach tzw. „ujeżdźalni końskiej”. Liceum Przemysłu Drzewnego powstało na bazie warsztatu stolarskiego, do którego maszyny zostały przywiezione z poniemieckiej fabryki z sąsiadującego z Krzeszowicami Tenczynka. W początkowych latach swojej działalności szkoła realizowała zamówienia z Ministerstwa Oświaty na szkolne stoły, taborety i szafy. Pierwszym dyrektorem tej placówki był Stanisław Górecki. Szkoła działała w strukturze PZW-N do roku 1950, a następnie została wcielona do Ministerstwa Rolnictwa i Leśnictwa¹⁸.

Ciągi szkolne były to zajęcia przeznaczone dla młodzieży mającej zaległości w zakresie realizowania programu nauczania szkoły powszechnej. Funkcjonowały w nich następujące klasy: V–VI, VI–VII – w czasie trwania jednego roku szkolnego przerabiano dwa lata programowe. W najniższych klasach utrwalano umiejętności pisania, czytania i rachowania. Wyższe z kolei przygotowywały uczniów do systematyczności w utrwalaniu wiedzy¹⁹. W roku szkolnym 1946–1947 w zakresie ciągów nauk pobrało 63 uczniów, w tym 41 osób z Zakładu oraz 22 osoby z terenu Krzeszowic i okolic²⁰. Ta forma kształcenia funkcjonowała do 1950 roku.

Obok form kształcenia dla dzieci zorganizowano również kursy przygotowawcze dla kandydatów na nauczycieli. Wyższy Kurs Nauczycielski Opiekuńczo-Wychowawczy rozpoczął swą działalność w roku szkolnym 1947–1948. Program zajęć obejmował przedmioty z dziedzin opiekuńczo-społecznych: pedagogikę, psychologię, socjologię, filozofię marksistowską, naukę o Polsce i świecie współczesnym. Słuchacze wybierali również przedmiot dodatkowy spośród śpiewu, muzyki, tańców ludowych i wychowania fizycznego. W przeliczeniu pierwszych dwóch lat ukończyło go 80 osób zrekrutowanych przez kuratoria z całej Polski. Słuchacze Kursu odbywali trzytygodniowe praktyki poza Krzeszowicami oraz dwutygodniowe w Zakładzie²¹.

Szkoła Muzyczna jako sekcja PZW-N zainaugurowała pierwszy rok działalności w roku szkolnym 1948–1949. W placówce kształcili się uczniowie pozostałych szkół działających w strukturach Zakładu. W szkole muzycznej funkcjonowały następujące klasy: fortepianu, akordeonu, skrzypiec i trąbki. Zajęcia prowadzili wykładowcy z Krakowa. Pierwszym dyrektorem szkoły został Tadeusz Głodziński. W 1950 roku Szkoła Muzyczna została wyłączona ze struktur PZW-N i wcielona do Ministerstwa Kultury. Rok później znalazła swoją siedzibę w budynku po byłym Liceum Ogrodniczym²².

Ostatnią placówką, która powstała przy Państwowym Zakładzie Wychowawczo-Naukowym, było Studium Nauczycielskie. Jego założycielem był w 1956 roku Władysław

¹⁷ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie kwartalne z działalności PZW-N za III kwartał 1946 r.

¹⁸ R. Abramowicz, S. Bratkowski, R. Wójcik (red.), *Mieliśmy kilkaset sióstr i braci*, Warszawa 1984, s. 99.

¹⁹ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie za czas powstania Zakładu, tj. od 01.04. 1946 do 01.10.1946 r.

²⁰ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie kwartalne z działalności PZW-N za kwartał 1946 r.

²¹ R. Abramowicz, S. Bratkowski, R. Wójcik (red.), dz. cyt., s. 99–101.

²² Tamże, s. 317.

staw Śmiałek. Funkcjonowało ono w Krzeszowicach do 1967 roku – wówczas to jego inicjator wyjechał do Tarnowa i szkoła zmieniła siedzibę.

Na czele Państwowego Zakładu Wychowawczo-Naukowego stała Rada Dyrektorów. Tworzyli ją dyrektorzy poszczególnych placówek wchodzących w skład Zakładu. Skład pierwszej Rady stanowili:

1. Przewodniczący – Stanisław Jedlewski (który jednocześnie reprezentował Zakład na zewnątrz i koordynował działania wszystkich placówek składowych)
2. Członkowie:

Dyrektor Liceum Ogólnokształcącego – Marian Podkanowicz;

Dyrektor Liceum Pedagogicznego – Maria Chelińska;

Dyrektor Liceum Ogrodniczego – Janina Czerny;

Dyrektor Liceum Przemysłu Drzewnego – Stanisław Górecki;

Dyrektor Szkoły Muzycznej – Tadeusz Głodziński;

Kierownik Domu Młodzieży – Leon Wytyczak (po nim Władysław Śmiałek). W razie potrzeby w Radzie Dyrektorów uczestniczył kierownik gospodarstwa, Józef Krajewski. Sekretarowała Kama Jedlewska.

Do zadań Rady Dyrektorów należało rozstrzyganie problemów związanych z prawidłowym funkcjonowaniem Zakładu. Podejmowała ona również decyzje dotyczące zakupu książek, pomocy naukowych oraz innych zagadnień ekonomicznych odnośnie do placówki. W geście Rady leżał także przydział nauczycieli do poszczególnych szkół funkcjonujących w placówce. Rada prosperowała do 1950 roku²³.

Wraz z Radą Dyrektorów działała Rada Wychowawcza, którą tworzyli wychowawcy zatrudnieni w Domu Młodzieży. Przewodniczył jej dyrektor Domu Młodzieży. Do kompetencji tego organu Zakładu należał nadzór nad realizacją ramowego planu opiekuńczo-wychowawczego oraz rozstrzyganie doraźnych trudności wychowawczych sprawianych przez wychowanków. Rada Wychowawcza zbierała się na comiesięcznych posiedzeniach, których przebieg był protokołowany. Na jej czele stał kierownik Domu, Władysław Śmiałek oraz Kierownik Pedagogiczny (stanowisko powołane w 1951 roku). Funkcjonowała ona od 1951 roku pod nazwą: Rada Pedagogiczna, a do jej zadań należało:

- ustalenie programu opiekuńczo-wychowawczego;
- wspólne omawianie trudności wychowawczych i ustalenie drogi postępowania w poszczególnych przypadkach;
- omawianie programów wychowawczych i ideologicznych;
- sprawozdania wychowawców dotyczących prac w grupach²⁴.

W początkowych latach działalności PZW-N, równoległe z Radą Dyrektorów i Radą Wychowawczą funkcjonowała Rada Gospodarcza. Jej kompetencje ograniczały się wyłącznie do działalności gospodarczej Zakładu. Posiedzenia tej Rady odbywały się nieregularnie, były zwoływane zgodnie z bieżącymi potrzebami placówki.

Działalność PZW-N oparta była na humanizmie i wierze w możliwości człowieka. Analizując działania wychowawcze, którymi kierowało się grono pedagogiczne w Zakładzie, należy podkreślić cztery dominujące zasady:

- 1) Akceptowania wychowanka takim, jakim on aktualnie był.
- 2) Respektowania go ze względu na jego potencjalne pozytywne możliwości, na które można liczyć.

²³ Tamże, s. 110–111.

²⁴ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie kwartalne z działalności PDM za II kwartał 1951 r.

- 3) Perspektywizacji – ukazywania mu przyszłościowych osiągnięć w życiu i pracy.
- 4) Wymagań – skłaniania wychowanka do wysiłków oraz starań w sprostaniu normom i obowiązkom²⁵.

W pierwszych latach działalności Zakładu wśród wychowanków przeważały dzieci, których oboje rodzice nie żyli bądź zaginęli oraz półsieroty.

Do tak specyficznej grupy dzieci i młodzieży w przedziale wiekowym od 9 do 20 lat skierowane były wszelkie działania mające na celu kompensację braków zarówno w sferze fizycznej, jak i psychicznej. Głównymi przesłankami działalności opiekuńczo-wychowawczej Zakładu, wynikającymi z założeń placówki, było zapewnienie potrzeb biologicznych, kształcenie, aktywne i twórcze spędzanie czasu wolnego, stymulacja do przejawiania inicjatyw własnych oraz rozwój wychowanków poprzez kulturę i sztukę.

Młodzież przebywająca w Domu Młodzieży podzielona była na grupy wychowawcze, w skład których wchodziło od 18 do 38 wychowanków. Grupy były zróżnicowane pod względem liczebności, wieku i płci. Wprowadzony w 1946 roku podział utrzymywał się do 1976 roku. Według sprawozdania z dnia 1 października, sporządzonego przez Jedlewskiego, młodzież grupowana była w sześciu gromadach (grupach). Zorganizowano trzy gromady, zarówno dziewcząt, jak i chłopców. Nosiły one nazwy miast, polskich rzek, np.: Warszawa, Wisła, Odra bądź miejsc upamiętniających słynne bitwy: Tobruk, Westerplatte.

Główna praca zorganizowana była w grupach wychowawczych i opierała się na angażowaniu młodzieży we wszelkie prace związane z życiem codziennym placówki oraz jej życiem kulturalnym. W pierwszym okresie funkcjonowania Zakładu nie zatrudniano do sprzątanía. Utrzymanie czystości należało do obowiązków młodzieży. Oprócz codziennego sprzątanía sal sypialnych poszczególne grupy miały przydzielone do utrzymania w czystości tzw. „odcinki ogólne”, tj. jadalnię, aulę, czytelníę, korytarze, schody itp. W każdą sobotę urządzano w Zakładzie generalne porządki. W grupach wychowawczych odbywały się zebrania, zabawy, wieczorki taneczne, wyjazdy do teatrów krakowskich.

Rytm życia zakładowego wyznaczał regulamin, który został opracowany przy współdziałaniu przedstawicieli wychowanków. Przepisy regulujące życie i pracę w Domu Młodzieży składały się z dwóch części:

- część pierwsza – porządek dnia;
- część druga – zawierała zasady pobytu w placówce, tj. regulamin wyjazdów z Domu Młodzieży, odwiedzin rodziców oraz wytyczne dotyczące przestrzegania higieny i czystości.

W części drugiej znajdowały się również przepisy związane z wymarszem do kościoła oraz zarządzenia specjalne²⁶.

W pracy wychowawczej z młodzieżą brali udział nauczyciele z poszczególnych szkół wchodzących w skład Zakładu. Zgodnie z ideą Jedlewskiego stworzono środowisko sprzężone, w którym, zarówno w Domu Młodzieży, jak i w szkołach, panowała jedna i ta sama atmosfera wychowawcza, ten sam ideał, jednakowa dyscyplina.

W roku szkolnym 1962–1963 w PDM utworzono dwie grupy przedszkolne liczące 21 dzieci. Grupy te nie miały możliwości korzystania z przedszkola publicznego.

²⁵ S. Jedlewski, *Refleksje i wspomnienia. Szkic analityczny o współpracy pedagogów z młodzieżą w Państwowym Zakładzie Wychowawczo-Naukowym w Krzeszowicach w latach 1946–1950*, „Opieka – Wychowanie – Terapia”, 1992, nr 9.

²⁶ AMKO w Krakowie, AN, Regulamin PZW-N z dnia 30.09.1946 r.

Obiekt nie był ówczasnie dostosowany do zorganizowania prawidłowej i odpowiadającej wymogom opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym²⁷. Grupą przedszkolną zajmowały się dwie wychowawczynie: jedna zatrudniona na etacie PDM-u, druga z wychowawczyń pracowała na etacie przedszkolnym. Grupa ta prowadzona była do 1986 roku. Wówczas dzieci uczęszczały do przedszkola w Nowej Wsi²⁸. Na podstawie dostępnych dokumentów nie udało się ustalić, kiedy grupa przedszkolna została zlikwidowana.

Działalność opiekuńczo-wychowawcza placówki opierała się na planowanych działaniach. W ciągu pierwszego roku funkcjonowania Zakładu Rada Wychowawcza przyjmowała kwartalne plany pracy. Dotyczyły one założeń w dziedzinie wychowawczej, dydaktycznej, sanitarnej i gospodarczej. Kolejne lata istnienia Zakładu przyniosły zmiany w planowaniu pracy na każdy kolejny rok szkolny. Wprowadzono roczny ramowy plan działalności opiekuńczo-wychowawczej oraz oparte na nim plany miesięczne. W planie pracy na rok szkolny 1950–1951 ujęto następujące zagadnienia: wychowanie polityczno-społeczne, naukę wychowanków, opiekę nad samorządem młodzieży, pracę kulturalno-oświatową, wychowanie estetyczne, kulturę fizyczną, krajoznawstwo i turystykę, wczasy letnie i zimowe i wychowanie politechniczne²⁹.

Na początku roku szkolnego 1946–1947 w PZW-N utworzono Tymczasowy Samorząd Uczniowski, w którego skład weszli starostowie grup, wójtowie klas oraz gospodarze sypialni. Praca Tymczasowego Samorządu ograniczała się początkowo do pełnienia funkcji pośrednika między wychowankami a dyrekcją Zakładu i kierownikiem Domu w sferze organizacji życia w placówce³⁰. Proporcjonalnie do stażu funkcjonowania Samorządu rozszerzyła się jego działalność w zakresie spraw dotyczących zdrowia i higieny (Straż Porządkowa, Koło PCK), postępów w nauce (grupa doksztalająca), opieki nad młodszymi wychowankami (Koło Sióstr Opiekunek), organizacja konkursów i imprez kulturalnych.

Dnia 30 września 1946 roku, na jednym z zebrań, uchwalono przepisy regulujące życie i pracę młodzieży w Domu³¹.

W ramach Samorządu Młodzieży funkcjonowały następujące sekcje: biblioteczna, prasowa, artystyczno-imprezowa (teatr marionetek, balet, chór, taniec ludowy, grupa scenograficzno-malarska, teatr, warsztaty rękodzielnicze – Spółdzielnia Uczniowska (warsztat introligatorski, szewski, fryzjerski, stolarski, ślusarski), grupy sportowe – Klub Sportowy „Merkury”. W Zakładzie działały dwie drużyny harcerskie oraz koła ZWM i ZMP. Działalność samorządowa młodzieży uległa modyfikacji na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych.

Struktura organizacyjna władz samorządowych miała charakter trójstopniowy: cała społeczność wychowanków, rada wychowanków, rada grup wychowawczych.

Wymieniona powyżej Rada wychowanków Domu obejmowała następujące zespoły organizacyjne: prezydium Rady, przewodniczącego Rady, wiceprzewodniczącego (dla

²⁷ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie z wizytacji PDM odbytej w dniach 28.01.1963–04.02.1963.

²⁸ ADDZ w Krzeszowicach, Kronika Domu Dziecka, 1986.

²⁹ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie kwartalne z działalności PDM za II kwartał 1951 r.

³⁰ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie za czas od powołania Zakładu od 01.04.1946 do 01.10.1946 r.

³¹ ADDZ w Krzeszowicach, Dzienny rozkład zajęć i przepisy szczegółowe w PZW-N im. T. Kościuszki w Krzeszowicach.

dziewcząt i chłopców), sekretarza, skarbnika, gospodarza. Z kolei w skład Rady grup wychowawczych wchodziła przewodnicząca, sekretarz, referenci³².

Sekcja artystyczno-impresowa była agendą Samorządu prowadzącą działalność kulturalno-oświatową na terenie Zakładu. Od momentu powstania brała czynny udział w organizacji życia kulturalnego wychowanków. Za jej pośrednictwem na terenie placówki wystawiano sztuki teatralne, reżyserowane przez wychowawców. Młodzież wystawiła *Krakowiaków i Górali*, *Zemstę*, *Damy i huzary* oraz *Okna* – widowisko teatralne o Chopinie, którego scenografię stanowiła architektura Pałacu. Spektakle przedstawiano również miejscowej ludności. Brała w nich udział młodzież z Zakładu, z której później część została zawodowymi aktorami, jak np. Joanna Jedlewska, Mira Kotulanka, Mira Lombardo-Skwark, Andrzej Rozhin (reżyser).

W ramach działalności sekcji artystyczno-impresowej prowadzono zajęcia umuzykalniające. W Zakładzie odbywały się próby chóru, orkiestry dętej, działały zespoły piosenek i tańca. Dzięki wykładowcom ze Szkoły Muzycznej w Pałacu koncertowały artystki takie, jak Halina Czerny-Stefańska i Regina Smendziańska. To w PZW-N zaczął rozwijać się muzyczny talent Sławy Przybylskiej.

Sekcja artystyczno-impresowa organizowała imprezy okolicznościowe dla młodzieży: mikołajki, spotkania choinkowe, zabawy taneczne i inne. Do połowy lat siedemdziesiątych z agend tejże sekcji funkcjonowała tylko sekcja taneczna. Z uwagi na mniejszą liczbę wychowanków i warunki lokalowe oraz sytuację ekonomiczną nie organizowano z takim rozmachem przedsięwzięć kulturalnych. Działalność na tym polu ograniczała się do spotkań okolicznościowych (Wigilia, Mikołaj, Dzień Dziecka, Dzień Kobiet, urodziny, imieniny wychowanek) oraz imprez masowych organizowanych w ramach turniejów wiedzy, uroczystości jubileuszowych, a także przeglądów artystycznych dla młodzieży z Placówek Opiekuńczo-Wychowawczych z terenu województwa³³.

Spółdzielnia Uczniowska powstała z inicjatywy Jedlewskiego, a następnie została włączona w struktury Samorządu Młodzieży. Praca wychowanków Domu w poszczególnych działach Spółdzielni miała wyeliminować postawę roszczeniową młodzieży, uczyć rewanżu oraz oszczędności (kasa Zakładu wplacała należności za usługi wykonywane przez wychowanków na konta indywidualne).

W ramach funkcjonowania Spółdzielni, jako pierwsza swoje usługi zaoferowała pracownia szewska. Pod opieką wykwalifikowanego rzemieślnika wychowankowie zrzeszeni w sekcji trudnili się naprawą obuwia swoich kolegów.

Na zasadzie działalności usługowej pracowały również warsztaty: fryzjerski, introligatorski, krawiecki, stolarski oraz ślusarski. Te ostatnie dokonywały drobnych napraw sprzętów oraz instalacji na terenie placówki.

Spółdzielnia Uczniowska istniała do połowy lat pięćdziesiątych i prowadziła swoją działalność w szcztąkowej formie (w marcu 1951 roku funkcjonowały cztery zakłady rzemieślnicze: introligatorski, szewski, stolarski i samochodowy; ich liczba była redukowana aż do wygaśnięcia działalności)³⁴.

Dokonując analizy działalności krzeszowickiej placówki, należy zwrócić uwagę na tradycję wyjazdów młodzieży na kolonie, zimowiska, obozy harcerskie i wycieczki.

³² AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie z wizytacji PDM w Krzeszowicach odbytej w dniach 22.01.1963–04.02.1963 r.

³³ ADDz w Krzeszowicach, Kroniki z lat 1976, 1978, 1979, 1983–1986.

³⁴ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie kwartalne z działalności PDM w Krzeszowicach za I kwartał 1951 r.

Pierwsza kolonia letnia dla wychowanków Zakładu odbyła się w Bukowinie i Puku. Do Bukowiny wyjechało 80 osób w wieku od 10 do 18 lat. Kolonia trwała dwa miesiące, tj. od 2 lipca do końca sierpnia 1947 roku. Kierował nią Roman Janiszewski. Do jego obowiązków należało zabezpieczenie aprowizacji, wyposażenie w sprzęt (łóżka, sienniki, sprzęt kuchenny itp. przewieziono do Bukowiny z Krzeszowic) oraz nadzór merytoryczny nad przebiegiem organizowanych zajęć. Wychowankowie kolonii brali udział w licznych wycieczkach, biwakach oraz zajęciach integracyjnych z mieszkańcami Bukowiny.

Zajęcia odbywały się ściśle według spisu sporządzanego każdego dnia kolonii czy zimowiska. W spisie zajęć stałe godziny przypadały na pobudkę, posiłki i ciszę nocną. Od godz. 9⁰⁰ młodzież realizowała postanowienia ze spisu: wycieczki, rajdy, zabawy itp. Wszyscy biorący udział w zajęciach otrzymywali drugie śniadanie. Zgodnie ze sprawozdaniem z przebiegu zajęć kolonii zimowych z dnia 25 stycznia 1948 roku był to: chleb z serem, masłem lub smalcem, figi, czekolada lub cukierki³⁵.

W 1948 roku w zorganizowanym wypoczynku wzięło udział ogółem 190 dzieci, w tym:

- kolonia w Nowym Targu – 70 osób;
- obóz harcerski w Jurkowie – 52 osoby;
- obóz w Czorze – 50 osób;
- obóz wędrowny harcerski (Pieniny) – 9 osób;
- obóz wędrowny harcerski (Niepołomice) – 9 osób.

Rok później na kolonie, zimowiska i obozy wyjechało 120 wychowanków³⁶.

Krzewienie kultury fizycznej i rozwijanie zainteresowań młodzieży w kierunku działalności sportowej było jedną z zasad funkcjonowania Zakładu.

Każdy dzień w Zakładzie rozpoczynał się gimnastyką, z której zwolnieni byli tylko ci wychowankowie, którzy przebywali w zakładowym szpitalu. Tradycje sportowe sięgają początków powstania Zakładu.

Wychowankowie PZW-N mieli zapewnioną specjalistyczną opiekę medyczną. Krzeszowicka placówka dysponowała własnym szpitalem dla około 25–30 pacjentów. Mieścił się on w budynku sąsiadującym z Domem Młodzieży. Składał się z dwuosobowych pokoi, trzech separatak i sali ogólnej. W początkowej fazie działalności szkolna izba lekarska borykała się z wieloma problemami natury organizacyjnej. Brakowało bowiem sprzętu, wyposażenia oraz lekarza, który sprawowałby stałą opiekę medyczną nad pacjentami.

W ciągu pierwszych trzech miesięcy funkcjonowania szpitalik został wyposażony w niezbędny sprzęt i leki. Zatrudniono lekarza z terenu Krzeszowic, który wraz z higienistką Eugenią Kandą stanowili personel sanitarny placówki. Do zadań personelu medycznego należało: opieka nad wychowankami umieszczonymi w infirmerii; dokonywanie szczepień ochronnych; wykonywanie zabiegów: zastrzyki, stawianie baniek, opatrunki itp.; kierowanie młodzieży na badania specjalistyczne: okulistyczne, laryngologiczne, chirurgiczne itp.; organizowanie obowiązkowych prześwietleń klatki piersiowej; wysyłanie młodzieży do sanatoriów i prewentoriów; wykonywanie comiesięcznych pomiarów wagi ciała; regularny przegląd czystości skóry i włosów wychowanków. Higienistka zobligowana była również do przeprowadzania dezynfekcji pomieszczeń. Młodzież wymagającą hospitalizacji umieszczano w szpitalach i sanatoriach aż do

³⁵ R. Abramowicz, S. Bratkowski, R. Wójcik (red.), dz. cyt., s. 309.

³⁶ MKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie kwartalne z działalności PZWN za IV kwartał 1948 r.

całkowitego wyleczenia. Do momentu zatrudnienia dentysty i wyposażenia gabinetu, opiekę stomatologiczną nad młodzieżą sprawował lekarz (przyjeżdżał do Zakładu autobusem stomatologicznym)³⁷.

Higienistka sprawowała również nadzór nad kalorycznością sporządzanych posiłków. Ich wartość kaloryczna, według zaleceń Wydziału Opieki nad Dzieckiem Kuratorium Okręgu Szkolnego, miała wynosić 3 000 kcal. Średnia dzienna kaloryczność zakładowych posiłków równała się wówczas 2 800. Młodzież otrzymywała pięć posiłków dziennie. Koszt dzienny wyżywienia wszystkich wychowanków wynosił wówczas 41 zł.³⁸

Kąpiel młodzieży odbywała się raz w tygodniu. Przywilej częstszego korzystania z kąpieli miały dziewczęta. W początkowych latach działalności Zakład borykał się z trudnościami w zaopatrzeniu w środki czystości i bieliznę pościelową. W 1947 roku placówka otrzymała z Wydziału Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego przydział na 50 kg mydła, 200 sztuk ręczników oraz 200 metrów płótna na bieliznę pościelową³⁹.

W ponadpółwiecznej historii zmienił się charakter Domu Dziecka w Krzeszowicach. Bezpośrednio po wojnie pełnił głównie funkcję domu dla sierot – ofiar wojny. Z czasem stał się placówką dla dzieci i młodzieży, których rodziny z różnych przyczyn nie sprostaly roli opiekuńczo-wychowawczej.

Krzeszowski Dom Dziecka będący sukcesorem Państwowego Zakładu Wychowawczo-Naukowego znajduje się w powiecie krakowskim, w miejscowości Miękinia oddalonej o 5 km od centrum Krzeszowic. Siedzibą Domu Dziecka jest dworek pochodzący z 1927 roku, usytuowany w malowniczej okolicy. Oficjalne uroczyste otwarcie nowego Domu Dziecka w Miękinii nastąpiło dnia 5 października 2000 roku. Placówka ta przeznaczona jest dla 22 wychowanków.

³⁷ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie kwartalne z działalności PZW-N za III kwartał 1948.

³⁸ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie za czas powstania Zakładu, tj. 01.04.–01.10.1946 r.

³⁹ AMKO w Krakowie, AN, Sprawozdanie kwartalne z działalności PZW-N za II kwartał 1947 r.